

MÖTA BLICK!

Den tyske författaren W.G. Sebald ter sig alltmer som en nyckelgestalt i efterkrigstidens europeiska litteratur. Korsande genrer, konstartsgränser, gestaltungs- och tankeformer. I Oberättat, postumt utgiven, samarbetar han med konstnären och barndomsvännen Jan Peter Tripp. Marie Lundquist har läst boken.

Vissa böcker, hur oansenliga de än kan verka i sin slutgiltiga form, har en mycket lång koncipieringstid. Författaren W.G. Sebald och konstnären Jan Peter Tripp träffades redan som pojkar, under mitten av femtioalet i Tyskland. Sebald var ett år äldre och gick en skolklass över Tripp, men en dag överträdde han det utmätta avstånd som denna skillnad innebar, stegade fram till Tripp och sa: ”Jag har hört att du kan teckna, själv skriver jag och jag tycker att vi tillsammans ska göra en skoltidning.” Den ton av samklang som då uppstod där på skolgården, genljuder fortfarande, över femtio år senare, i den bok, *Unerzählt*, som gavs ut postumt, två år efter Sebalds plötsliga död i en bilolycka i Norfolk, England, i december 2001. Boken innehåller trettio tre mikro-dikter (uttrycket är poetens eget) av Sebald och lika många etsningar, alla föreställande ögonpar, av Jan Peter Tripp. Under nästan ett halvt sekel förde alltså de båda en livaktig dialog med ordet och bilden som redskap. Likt toner med en oändligt lång räckvidd flög tankar klädda i ord, eller gestaltade i bilder, mellan dem i en mångstämmig och aldrig upphörande fyrhandskomposition. Ett mycket speciellt partitur som nu också finns tolkat till svenska i en distinkt och avklarnad översättning av Fedja Wierød Borčak och Vasilis Papageorgiou under titeln *Oberättat* (Chromata 2017).

Arbetet med att sammanställa bild och ord till bokens manuskript var påbörjat, men inte avslutat, vid Sebalds död. Det tillkom alltså Tripp ensam att fatta de beslut som skulle ligga till grund för den slutliga kompositionen av ord och bild. De ögonpar som blickar emot oss i boken tillhör alla personer, levande och döda, som varit ständiga följeslagare till de båda upphovsmännen

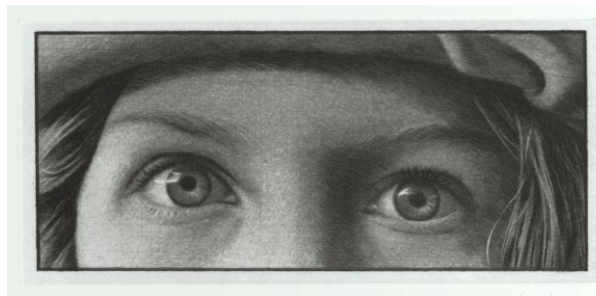
i deras konstnärliga sökande: Marcel Proust, Samuel Beckett, Francis Bacon, Truman Capote ... för att nu bara nämna några. Men också personliga, gemensamma vänner och familjemedlemmar finns representerade. Alla är inte mänskliga varelser – även en undergiven hundblick möter oss, en hund som enligt vad Sebald skriver i en essä om Tripps konstnärskap: ”kan se många saker med större exakthet än vi”.

Att öppna en bok innebär alltid ett möte mellan blickar. Läsarens blick, som är själva förutsättningen för detta möte, och författarens, hur undflyende och bortvänd den än kan vara. Läsarens blick har en tydlig riktning ner i boksidas vita fyrkant för att tyda och tolka det bokstavliga mönster som uppstår där. Författarens blick blir synlig genom den världsbild som detta mönster erbjuder. Det är som om läsaren betraktar en sorts dubbel-projektion, hon ser världen genom författarens ögon och silar samtidigt denna bild genom sina egna erfarenheter och synminnen. I *Oberättat* mångfaldigas denna dubbelhet genom konfrontationen med vart och ett av de trettio ögonpar som möter läsaren när hon slår upp boken. En sorts bumerangeffekt uppstår, den blick vi nyss kastat ner på papperet kastas tillbaka på oss av ett okänt ögonpar. Det känns uppfordrande, inträngande. En klaustrofobisk känsla av trängsel i den annars så ensamt avgränsade läsakten uppstår. Det är inte utan att man kan gripas av en längtan att få vara ifred med textens blundande öga, det som bara är synligt i vår föreställningsvärld. Samtidigt erbjuder alla dessa ögonpar ett brokigt sällskap, flera sätt och synvinklar ur vilken världen kan betraktas. På så vis kan man säga att den här boken skiljer ut sig från den *ensamhet* som så starkt utstrålar från Sebalds kringvandrande huvudperson i hans essäistiska prosa.

Vid sidan av mötet mellan läsarens blick och bildens blick pågår ett annat möte: det mellan bildblicken och den mikroskopiskt korta dikt som ryms på bokuppslagets motstående högra sida. I några enstaka fall sneglar bildens blick på denna text, men för det mesta möter den istället läsarens blick rakt framifrån, nästan som om dikten inte fanns, eller ens förtjänade att kommenteras. Det känns uppfriskande solitärt, alltför många böcker som inrymmer både text och bild tycks sträva efter att skapa ett illustrativt samband mellan dessa båda element, något som riskerar att suddas ut deras respektive egenart.

För den ovetande förefaller Tripps bilder vid en hastig första anblick vara fotografier, men vid närmare betraktande förstår man att de endast är fotografiska i ordets adjektivistiska bemärkelse: att de är realistiska och detaljerade avbildningar. I själva verket handlar det om etsningar, utförda efter fotografiska förlagor. En etsning av ett fotografi är en bild av en bild. En lager på lager-princip som osäkrar och åskådliggör avståndet till verkligheten och det sedda, hur minutiöst realistisk återgivningen än kan tyckas vara. I själva den konstnärliga process som ligger bakom dessa båda gestaltungsformer – ordet och bilden, finner vi trots allt här ett samband som förenar skrift och bild. Nämligen den tidsrymd under vilken de tillkommit. Om fotografiet är ögonblickets konst, en fotografisk bild kan i tagningsögonblicket fångas på mindre än en hundraleds sekund, är skriften helt beroende av fingrarnas långsamma och samspelta motorik. En etsning är också, till skillnad

från fotografiet, resultatet av en tidskrävande teknik som genom sin omständlighet och subtilitet fordrar inte bara en skicklig yrkesutövare, utan som också av nödvändighet måste utföras under en mycket lång tidsrymd.

Tripps etsade ögonpar presenteras här samtliga på bokens vänstersidor, med ett enda undantag i rektangulär form, och inramade av en tunn svart kontur. Något som förstärker illusionen av ett tittskåp, eller blicken från en kvinna vars övriga kropp är dold i en burka, eller kikhålet i en fängelsecells dörr ... Associationerna blir snabbt många. Vad blicken *inte* ser, representeras här av Jorge Luis Borges blinda ögon som ser på oss med sin öseende blick och ett högeröga som skelar en smula, som om det vandrar iväg på en helt egen resa, bort från den bild det ändå inte kan se och det sammanhang som bokens pärmar stängt in det i.

Sebalds essäistiska vandringsromaner innehåller ofta bilder som upplöses i dimma, minnesfragment med otydliga konturer, trots att de är fyllda av pregnanta och minutiöst återgivna detaljer. Hans dikter, både här och i andra böcker, har en mer avklarnad och konturskarp form, med fåordiga och avgränsade nedslag, istället för prosans vindlande långa meningsbyggnader, fyllda av bisatser. Ordkarga dikter ter sig ofta paradoxala – vid första anblicken tycks de enkla och lätt avläsbara, möjliga att ta in och sammanfatta i ett enda ögonkast. Enkelheten i formen motsägs dock av ordens utvaldhet, pretentionen i att just dessa enstaka ord och inga andra hamnat i dikten kan skapa en aura av exklusivitet – som om detta inte kan sägas på något annat sätt än med just dessa ord ... Vissa av Sebalds mikro-dikter förefaller besläktade med haiku-diktningens förmenta anspråkslöshet, där en till synes vardaglig iakttagelse, efter ett antal omläsningar kan förvandlas till en hisnande existentiell bild:

Det är

**som om jag låg
under en låg
himmel & andades
genom ett nålsöga**

Sånär som på några enstaka kommatecken, saknar dikterna i *Oberättat* interpunktion, de har en genomgående konsekvent grafisk form där första raden alltid placeras en blankrad ovanför de få rader – aldrig fler än åtta, oftast fyra till fem – som följer. På så sätt uppstår en uppåtgående rörelse i dikten, som om en rad vill slita sig loss ur helheten och sväva som en drake

ovanför, och därmed förvandlas till en ofrivillig rubrik, som både vill vara en del av helheten och ändå visa sitt oberoende. Samtliga bokens dikter är placerade mitt på uppslagets högra sida, ofta centrerade, vilket skapar en ojämn och lite orolig karaktär, ett vacklande torn som skjuter ut, än åt det ena, än åt det andra hållet och försöker hålla balansen och jämvikten i de utsagor de presenterar. Ibland är dikterna uppställda med en rak vänsterkant vilket ger ett stabilare intryck. På samma sätt som de strävar uppåt genom den lösryckta förstaraden, tycks de falla, liksom droppa, med hjälp av brutalt plötsliga radbrytningar, och av sin egen gravitation dras neråt mot den siffra som utgör pagineringen på sidans botten.

Hur förändras uttrycket i en dikt av känslan i den blick som den tvingas dela bokuppslag med? På vilket sätt färgar detta av sig på orden? Och tvärtom: på vilket sätt kan orden förvandla ögats uttryck och göra det mera spefullt, bekräftande eller avvisande? Att sådana förvandlingsakter verkligen förekommer finns många exempel på i denna bok. Det tvärsäkra påståendet i dikten som lyder:

**De röda
fläckarna
på planeten
Jupiter
är tre hundra år
gamla
orkaner**

beledsagas av författaren Javier Marías lite sneda och smala ögonpar, där en djup skugga över höger öga förstärker intrycket av att denna blick inte riktigt godtar detta påstående. Ibland uppstår en nästan komisk överensstämmelse mellan det avbildade ögonparet och diktens budskap. Den svenske fotografen Otto Wegeners närmast emblematiske bild av Marcel Proust, författaren som kastat så mycket ljus över minnets dunkla rum, är ursprunget till de ögon under tunga ögonlock, som rättfram möter läsarens blick. Som ville dess bärare med sitt eget verk motbevisa diktens tes:

**Men tiden
i vilken
mörkret råder
den tiden
ser ingen**

Andra dikter liknar mera dokumentära fotografier, sakligt knivskarpa utsnitt ur en mycket större världshistorisk kontext, här syns tydligt banden till de motivkretsar som Sebalds prosa ständigt återkommer till:

**Klockan elva
samlades hakkorsmännen**

**på Theresienwiese
& påbörjade
exercisen
på officerens
kommando**

Som Anders Olsson redan noterat i sitt efterord till en annan bok med Sebalds dikter, *Bokstavsspåret* (Ellerströms 2016) hyste Sebald tvivel vad gällde poesin stora anspråk på att formulera odödliga mästerverk: ”Dikta får man inte längre, krafsa går bra” skriver han i en av sina essäer. (Utsagan kan naturligtvis också ses som en kommentar till Adornos ord om omöjligheten i att dikta efter Auschwitz). Sebalds mikro-dikter har inte karaktären av promemorior för evigheten, utan är snarare detaljerade iakttagelser och tankespån, märkta av slumpens och tillfälligheternas underbara förmåga att ibland träffa djupare än den mest medvetet bedrivna utforskning. Detta bevisas kanske av det som Sebald skriver till Tripp i juni 2001, när han, ett halvår innan sin död, sänder honom den sista versionen av sina dikter: ” ... trettio tre saker som jag hasplat ur mig, utvidgat, förändrat, delvis förkastat och förbättrat ...” I efterhand har det dessutom visat sig finnas ett stort antal olika versioner av flera av dessa dikter. Ett faktum som Sebald helt hemlighöll för dem som hade åtagit sig att publicera dem. Det är som om han i poesin ville hitta ett frirum där ingen krävde av honom att finna fram till något fixt och färdigt – ett eget rum, undanskymt från prosans mera synliga spelplats, där hans iakttagelser och språkliga experiment fortfarande kunde befinna sig i oavbruten rörelse.

Det sägs vara en myt att svenskan är ett ordfattigt språk men vid en hastig jämförelse mellan originalets tyska utgåva, en engelsk utgåva (*Unrecounted* (2003) och den nu föreliggande svenska, blir det ändå tydligt hur svenskans förmåga till enkelhet i uttrycket och möjlighet att minska antalet ord genom att sätta samman dem, är till stor gagn för just den här typen av mikro-dikter. Jämför engelskans *This writing papper / smells / like wood shavings / inside the coffin*, med svenskans underbart osmyckade: *Skrivpapperet / luktar / som spån / i kistan*. Vad gäller själva formgivningen av den svenska boken hade man kanske kunnat önska sig ett större förlags resurser att återge etsningar med all den tryckteknik och den papperskvalitet som de kräver, men samtidigt kan man inte känna annat än en djup tacksamhet över att det finns små förlag som gör dessa dödsföraktande satsningar och bidrar till att skapa en större helhetsbild av ett av 1900-talets viktigaste författarskap.

DIKT/BILD

Oberättat

W.G. Sebald och Jan Peter Tripp

Övers. Fedja Wierød Borčak och Vasilis Papageorgiou.

Chromata, 2017.

